

Чернігів
МІСТО ЛЕГЕНД

Туристичний інформаційний вісник Чернігова

МІСТО ЛЕГЕНД

© chernihiv.travel.tic

www.chernihiv.travel

chernihivtravel

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ МАГІСТРАТ: ІСТОРІЯ ТА СИМВОЛИ

Право на міське самоврядування Чернігів отримав у 1623 р.

У самому привілеї на Магдебурзьке право зазначалося, що місто мало побудувати магістрат, що і було виконано того ж року...

За майже 400-літню історію чернігівський магістрат змінив декілька споруд. Перший був дерев'яним та знаходився на території Валу (тоді - Фортеці) поряд з тим місцем, де зараз розташований будинок Полкової канцелярії. Цей магістрат було збудовано у 1623 р., однак, він згорів під час пожежі 1750-го р.

Другий магістрат також знаходився на території Фортеці на схід від Борисогліського собору. Це вже була двоповерхова мурована споруда, що спочатку належала родині Полуботків. Після того, якщо згорів дерев'яний магістрат, міська влада викупила цей будинок у Полуботків і перенесла сюди свої структури. Однак і цей магістрат не зберігся до наших днів, його було розібрано наприкінці XVIII ст. Утім, збереглися його фундаменти, котрі були досліджені археологами наприкінці XX та на початку XXI ст. У 2020 р. ці рештки були законсервовані міською владою з метою подальшого їх відкриття, реставрації та перетворення на історико-туристичний об'єкт міста.

Третій магістрат було спеціально збудовано на початку XIX ст., за проектом губернського архітектора А. Карташевського, але називався він уже міська дума. Спочатку це була одноповерхова споруда, перед якою стояла кругла вежа з годинником. Згодом, у 1860 р. надбудували другий поверх, а вже у 1930-х рр. башту розібрали та надбудували третій поверх. У такому вигляді ця споруда і дійшла до наших днів. Сучасний магістрат, або ж як тепер він називається - Чернігівська міська рада, знаходиться у будинку, збудованому у 1908 р., як приміщення банку. Будівля сильно постраждала під час бойових дій 1941 та 1943 рр. Утім, після її відновлення у кінці 1940-х рр. тут розмістили міський колективний комітет та міську раду.

Магістрат відав усіма міськими справами -

адміністративними, фінансовими, господарськими, правовими, судовими, військовими тощо. Магістрат мав свого зодчого (архітектора), міську охорону, а також власні збройні підрозділи.

Право бути обраними до магістрату мали жителі міста "добрі, розумні, осілі в місті, віком від 25 до 70 років, не дуже багаті і не дуже бідні, з доброю славою, законнонароджені, охороняючі справедливість та правду, такі що не мають жадібності та злості, не лихварі, не двоєжонці".

Міська скарбниця наповнювалась за рахунок податків (з купців та ремісників), чинних мит (торгових - з товарів, вагових - від ваги), оренди міського майна (млини, лазні, гостинні двори, броварні). Добрі прибутки місту надходили від гуральництва та шинків.

Також, магістрат виконував і судові функції. Господарськими справами займалися колеґії, а от кримінальні справи вже розглядали члени Лави, зазвичай це був суд присяжних.

Чернігівський магістрат ще з 1623 р. мав також свій герб та печатку. Так, сьогодні відомо більше 6 видів печатки з гербом XVII-XVIII ст., на якому зображено Святого Владислава. Зазвичай він зображувався у вигляді воїна з прапором у руці та мечем на поясі.

У 1781 р. було ліквідовано Чернігівський козацький полк. Російська влада почала наступ на українське місцеве самоврядування. Тому вже у 1782 р., було змінено герб чернігівського магістрату. Замість Святого Владислава гербом міста було обрано чорного одноголового орла, котрий в лапі тримає золотого хреста, а на голові в нього золота корона, як символ колишнього столичного міста князівської доби. Це герб існував у місті аж до 1919 р., то б то встановлення більшовицької влади.

Відновлення міського герба у вигляді чорного орла відбулося 1 грудня 1992 року.

Окрім герба, чернігівський магістрат мав і свій прапор. На жаль, він не зберігся до нашого часу. Однак існує його детальний опис. Прапор був трикутний, синього кольору із жовтою лиштвою по краям. На лицьовій стороні прапору був вишитий воїн у золотих обладунках, на голові у нього золотий шолом, увінчаний 3 страусовими пір'їнами (білого, червоного та чорного кольорів); на плечах - червоний плащ, на грудях на чорній стрічці висить золотий хрест, лівою рукою (рукав зеленого кольору) він тримає розпущене червоне знамено із золотим хрестом, а правою рукою (рукав зеленого кольору) - шаблю; шабля підвішена до пояса двома чорними ремінцями, на ногах чорні штани та жовті чоботи, вкриті візерунками. Держак прапора коричневого кольору, увінчаний золотою кулею з хрестом.

Печатка Чернігівського магістрату середини XVII ст.

ОПИС ГОРОДУ ЧЕРНИГОВУ... ГОДУ 1765, ДЕКАБРЯ [...] ДНЯ УЧИНЕННАЯ

Город Чернигов состоит при горах, прозываемых Елинских (Елецких – ред.) и Болдинских. Как же вал в исправлении находится – о том нам знать непочему, а принадлежит оной к знанию инженерному. Под оным валом ворот четыре, как-то: 1. Замковые, состоящие при крепости Пороховой; 2. Лу(ю)бецкие, они ж и Киевские; Прогорилые, они ж и Лоевские; 4. Воденые.

Речка, называемой Стрижень, повз самой вал течет, от запада повз восток на полудень, который вшир саженой триоршиних десять.

Другая река, Десна, течет от востока на полудень, длиною от валу саженой по двесте пятьдесят, а шириною саженой девеносто.

Переправы чрез те речки, именно: чрез Стрижень – мост, справляемой от всего Черниговского полку; а на Десне – два паромы: еден, исправляемой от Магистрата, так оной паром яко и по подлежащему к оному парому тракту мосты, гати; другой, ниже оного парома, состоит как бы в версту и исправляется от Елецкого Черниговского монастыря, так оной паром, яко и к тому парому по лежащему тракту мосты и гати.

В Старой крепости улиц две: една, идущая в ворота Любецкие и Киевские, на Любеч и Киев; другая идущая в ворота Лоевские и Глуховские, на Лоев и Глухов; на тех же улицах строение, именно: Лоевской – идущи от Замку в ворота Лоевские, по правой стороне, Канцелярий две каменные, Полковая и Гродская Черниговские; две церкви: одна деревянная – Архистратига Михайла, другая каменная – Воскресение Христово, и к тем церквам звонница, состоящая вместе с тою деревянною церквою, Михайла; школа, Пушечной и Деловой дворы;

На той дороге, по левой стороне, идущи от Замковых же ворот – дом Полковничей, лавки крамные, Магистрат каменной, и при оном Магистрате важница деревянная, Канцелярия Комендантская; при той же крепости выше писанными, за воротами Замковыми, церковь деревянная ружная в крепости Пороховой; от той же крепости друга улица, идущая в ворота Любецкие и Киевские: церковь каменная Преображение Господне; при оной церкви звонница, школа и Канцелярия Духовного Правления деревянные, монастырь Катедральной; в оном церковь большая Бориса и Глеба, друга Святая Святых и при той трапеза и звонница и келии и ограда каменные; при том монастыри школы училищные Латинского диолекта.

Улица, идущи з Киевской браны по тракту Любецкому, за городом, в правой стороне: Канцелярия Сотни Полковой, церковь деревянная Воздвижение Честного Креста; при оной колоколя и школа деревянные; по той же улице, за городом, по левой стороне болница; по той же улице, по правой стороне монастырь Дивичи; в оном церковь каменная

Святыя Великомученицы Парескевии, да в том же монастыри трапеза, звонница, на коей звонницы храм Святаго Великомученика Прокофия, и келии деревянные; поблизу оного монастыря огорода, по левой стороне будки крамные, в которых бывае во время ярмолков разных товаров продажа.

Улица по Киевском тракту, з той же браны идущи, в левой стороне – церковь каменная Святой Великомученицы Екатерины; при той церкви звонница, школа и болница деревянные; по той же улицы в ту же сторону, за городом дом, в котором живут обучающиеся Латинского языка; да по той же улицы, в праву сторону, церковь деревянна Покров Пресвятыя Богородицы; при оной звонница и школа деревянные; по той же улицы, в правую ж сторону монастырь, называемой Елецкий; в оном церковь каменная храм Успения Пресвятыя Богородицы; в том же монастыри трапеза; при оной храм Святыя Верховных Апостолов Петра и Павла, звонница, келии и ограда каменная; да по том же тракту, за городом, вдаль в двух верстах монастырь Троецкой; в оном церковь каменная Святыя Живоначалныя Троицы, трапеза, при которой храм Воведение Пресвятыя Богородицы, келии и ограда каменные и звонница деревянная.

Улица, идущая з браны Прогорилой, по тракту Лоевскому, по правой стороне церковь деревянна Святителя Николая; при оной звонница и школа деревянные; по той же улицы, в той же правой стороне церковь деревянная храм Богоявление Господне, при оной звонница и школа деревянные; к той церкви, по левой стороне, близ валу болница; по той же улицы, за городом церковь, на левой стороне, деревянная Стритение Господне; при оной звонница, школа и болница деревянные.

Улица, з той же Прогорилой браны идущая, по тракту Глуховскому, в правой стороне лавки мясные, болница; по том же тракту, в правую ж сторону, чрез вышепоманутую речку Стрижень платина и мост; за тою речкою Стрижем, в левую сторону две церкви деревянные, една Вознесение Господне, а другая Святыя Великомученицы Варвары и при тех церквах звонница, школа и болница деревянные.

(Опис публікується за «Описи Чернігова 60-х років XVIII ст. (підготовка до друку і передмова Олександра Коваленка та Ірини Петреченко // Сіверянський літопис № 4 (16). 1997. С. 167-173. Текст містить деякі редакторські адаптації для полегшення читання)

Фрагмент плану Чернігова 1784 року

ГОРОДИЩЕ В ЯЛІВЩИНІ НАД СТРИЖНЕМ

Про те, що на стародавньому Дитинці-Валу в Чернігові знаходилася фортеця, знають навіть ті, хто дуже далекий від історії міста. Утім Вал та інші складові фортеці, це не єдині укріплені комплекси міста, що збереглися до нашого часу.

Одне з таких укріплень знаходиться на території регіонального ландшафтного парку «Ялівщина». На жаль, літопис не зберіг для нас тогочасну назву цього укріпленого населеного пункту. Перші згадки про Городище в Ялівщині відносяться лише до XVII ст., але на той час воно вже було давно злишене й жодних укріплень окрім старого валу там не існувало.

В 1672 р. Городище з усім урочищем було надане В. Яловицькому.

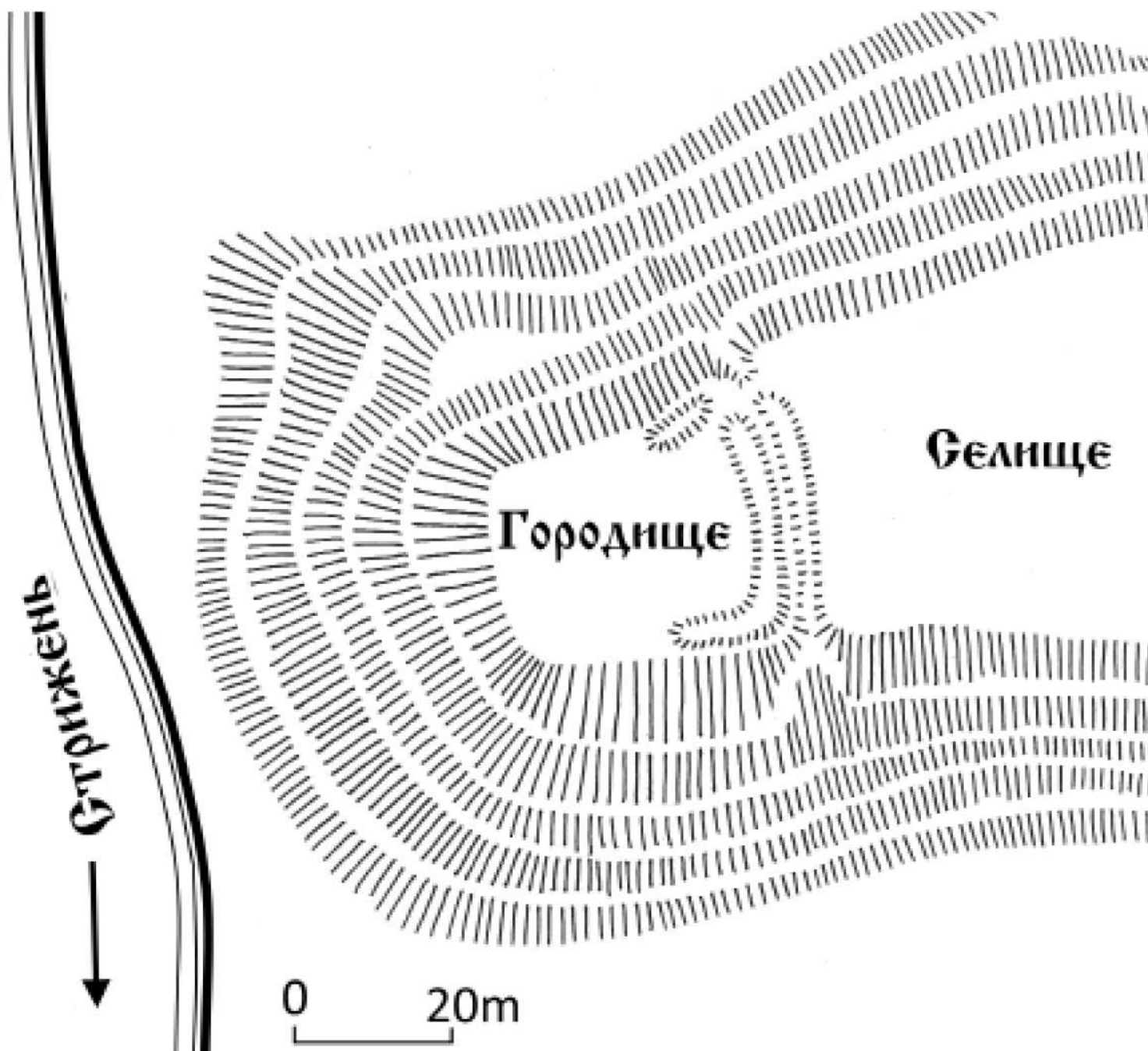
В праці Опанаса Шафонського «Топографическое описание Черниговского наместничества» зазначено: «В хуторе Ялошине Коллежскаго Ассессора Василя Лизогуба под самым городом Черниговом, на речке Стрижень лажашем. Тут в роше есть остаток маленькаго земляного вала. Может быть, что в нем проживал прежний польский владелец той роши, Елоцкий прозываемый, а может быть, что он сделан в бывшая моровья язвы, где жители от оной укрывались».

Укріплення в Ялівщині розташовані на 23-метровому мисі лівобережної тераси р. Стрижень, на північно-західній околиці Чернігова. Городище – невелике, всього 40х40 м. З півночі та півдня воно відрізане від плато двома глибокими ярами. Із західного боку Городище обмежене краєм тераси, що виходить на Стрижень і сьогодні активно руйнується з цього боку. Ще 70 років назад, згідно з обмірами археологів того часу, Городище було щонайменше довшим на 3–4 м. Штучні укріплення городища має лише зі східного боку. Вони представлені дуже замуленим ровом шириною 10 м та глибиною 1,5 м, а також валом висотою 2,5 м та шириною 8 м. В середині городища перед валом також простежується невеликий внутрішній рів, глибиною до 0,4 м. Вірогідно, його викопали під час насипання валу, що б збільшити кількість ґрунту, який засипали у городні. З північного боку також можна побачити сліди ескарпування, оскільки цей край городища був більш пологим. В'їзд на територію майданчика знаходився у північно-східній частині городища по невеликому пандусу шириною до 5 м, або ж безпосередньо з неукріпленого посаду.

Як показали археологічні дослідження, Городище виникло в XII ст. на місці раніше

існуючого поселення. Можливо, первісний вал був насипаний ще за доби раннього залізного віку, про що свідчить знахідка двох бронзових наконечників стріл скіфського періоду. А вже у XII ст. городище було знову заселене, укріплення відновлені та ще більше посилені. З півночі та зі сходу до Городища прилягає значне за площею неукріплене поселення-посад, обмежене глибокими ярами з півдня та заходу, що утворювали значну перешкоду для атакуючих.

Вірогідно, що Городище в Ялівщині за давньоруського часу виконувало роль чиєсь замиської резиденції або боярських хоромів замку. Такі замиські двори досить часто згадуються у літописах. Для проживання місцевому феодалу не потрібні були потужні укріплення, вистачало незначних, а весь його люд і челядь проживали на посаді, під стінами двору. Цей військово-господарський комплекс самозабезпечувався усім необхідним. Можна припустити, що двір в Ялівщині загинув, як і більшість подібних йому укріплень, під час буремних подій середини – другої половини XIII ст. Хоча поселення на його місці час від часу відроджувалося в XIV–XVII ст., але вже укріплення не відігравали такої ролі, як за давньоруської доби.

План городища в урочищі Ялівщина в Чернігові

ЛІТОПИСНИЙ ГУРИЧЕВ vs БОБРОВИЦЯ

Продовжуючи рубрику, присвячену населеним пунктам, що увійшли до складу Чернігова, хотілося б звернути увагу на сучасний район Чернігова, що носить назву Бобровиця. Він має досить давню та цікаву історію.

Як свідчать археологічні дані, саме тут на старій річковій терасі у середині I тис. н. е. поселилися слов'янські племена. Перші ж писемні відомості про цю місцевість відносяться до 25 серпня 1078 р. та пов'язані з літописним Гуричевом та війнами давньоруських князів за Чернігів. «І пішли війська одне одному насупроти. І коли були вони на містині на Нежатиній ниві і зійшлися обидва, то сталася січа велика». В той день, війська чернігівського князя Олега Святославича а його союзника Бориса В'ячеславича програли битву київському князю Ізяславу Ярославичу та його союзникам. Сам же Гуричев згадується в літопису в кінці грудня 1152 р., коли князь Юрій пішов до містечка Березового (сучасна Березна), а звідти з половцями із зупинкою біля річки Свинь (імовірно річка Замглай (?), підійшов та став біля Гуричева або ж Гюричева.

Постає логічне питання де міг знаходитися цей літописний пункт? Чернігівські дослідники сходяться на думці, що його слід шукати на території сучасного району міста Бобровиці, а точніше на північ за корпусами університету «Чернігівська політехніка». Ще в XIX ст. за інформацією архієпископа Філарета (Д. Гумілевського) тут знаходилося городище, то б то залишки колишньої фортеці «підвищення між двома провалами, обкопане ровом». Думку про те, що це залишки саме Гуричева підтримали такі дослідники як М. Марков, М. Арцибашев, К. Неволін, М. Погодін, М. Барсов, Д. Багалій, А. Насонов, О. Зайцев та В. Коваленко. На жаль, саме городище до нашого часу не збереглося, воно було знищено водами Десни, однак на неукріпленому посаді завдяки роботам археологів було зафіксовано шари XI–XIII ст. За даними XVIII ст., на цьому місці навіть був знайдений скарб, однак ніяких його описів не лишилося.

Інше питання, що ж значить така незвична назва як Гюричев? Вона походить від слова «Гурій», «Гюрій» або ж просто «Юрій». Це християнське ім'я прийшло на Русь із запровадженням християнства. То ж виник Гуричев не раніше початку XI ст., а свою назву міг отримати від церкви Святого Юрія, що була побудована в цьому населеному пункті. Така практика називати населені пункти на українських землях відома від XI і аж до XXI ст. Доля Гуричева XIV–XVII ст., на жаль, нам невідома. Імовірно що, він загинув під час буремних подій середини XIII ст.

Нове заселення цього району сучасного Чернігова, за даними історика П. Кулаковського, відноситься до 1638 р., коли люди чернігівського старости М. Калиновського заснували села Жолвинку, Масани, Свинь, Бобровицю, Полуботки, Коти та ін. Вперше село Бобровиця згадується у «подимному реєстрі» 1638 р. як населений пункт на 40 димів, то б то дворів. Згідно з цим показником це був дуже великий населений пункт, оскільки сам Чернігів в цей час налічував трохи більше ніж 200 дворів. Сьогодні важко сказати звідки походить така назва, чи то жителі займалися популярними в той час бобровими промислами, чи то перший поселенець мав таке прізвище.

Вже за гетьманської доби, на території села Бобровиці почали будувати собі садиби представники козацької старшини. Певно однією з найвідоміших стала садиба Чернігівського полковника та Генерального обозного Василя Дуніна-Борковського. Ця садиба знаходилася на самому краю села, мала муровані палати, де проживав полковник, які частково збереглися не території сучасної військової частини.

Заоднією з версій, саме Василь Касперович наприкінці XVII ст. навпроти своєї садиби і збудував дерев'яну церкву, яку освятили як церкву Святого Юрія. Важко сказати, чи то ще була жива пам'ять про літописний Гуричів-Юр'їв, чи ж так сталося випадково, або ж за тезоіменством когось з Дуніних-Борковських, однак ця церква проіснувала аж до 1802 р., доки не загинула у пожежі. Замість неї, у 1820-х рр. один з нащадків полковника купив на Трихсвяцькому хуторі дерев'яну церкву та перевіз її на місце згорілої та знову ж таки, її освятили як церкву Святого Юрія або ж Георгія. Сама церква до сьогодні не збереглася. Навіть точна дата її зруйнування невідома, чи то це сталося у 1930-х рр., або ж уже у другій половині 1940-х рр. Знаходилася вона на території Чернігівської районної лікарні. Тут же знаходилася й дзвіниця, яка теж була зруйнована разом з церквою.

31 березня 1808 р. село Бобровиця було розділено на дві частини. Перша, отримала назву Слобода Бобровицька. Розпочиналася вона від Красного мосту та тягнулася вздовж сучасної вулиці Шевченка до стадіону Гагаріна. Цього ж року вона увійшла до складу Чернігова. Окрім старшинських та міщанських садиб на місці сучасного Міського парку культури та відпочинку знаходився і: «загородный архиерейский каменный дом, называемый бобровицкий, положение имеющий в конце предместья города при луку реки Десны, в нем церковь святых Жен Мироносиц, с принадлежащих к оному деревянным строением, обширным садом, с фруктовыми разными деревьями и

небольшою рощею».

Інша ж частина від Стадіону і далі на схід залишилася селом Бобровицею. І увійшла до складу міста лише у грудні 1973 р. (850 дворів і бл. 4300 жителів).

То ж як бачимо, що сучасний чернігівський район Бобровиця за свою більш ніж тисячолітню історію встиг побувати невеликим містечком з укріпленнями в околиці Чернігова, перебував пустою після монгольського погрому, пережив відновлення як село Бобровиця з елітарними садибами козацької старшини, та в решті-решт увійшло поступово до складу Чернігова і сьогодні є одним з найбільших районів міста, що зберігає свою історичну назву.

Георгієвська церква на Бобровиці у 1928 р., фото С. Таранушенка

